

КАТЕРИНА ДАНИЛОВА,

молодший науковий співробітник Центру соціологічних і політичних досліджень Білоруського державного університету, Мінськ

Динаміка базових цінностей молоді Республіки Білорусь

Abstract

The article explores basic values of the youth from Belarus, especially the dynamics of their change, their hierarchy and structure. The author takes note of the permanent basic values, such as family, friends, employment, leisure, which under conditions of social instability assume much greater importance.

На всіх історичних етапах існування людства важливу, а часом і вирішальну роль у його розвитку відігравала молодь. На очах сучасної молоді генерачії відбуваються колосальні зміни, що стосуються всіх сфер життєдіяльності суспільства і впливають на весь уклад життя сучасної людини. З огляду на це необхідно визначити, як позначилися зміни на аксіологічних преференціях молоді, якій у недалекому майбутньому доведеться розв'язувати ключові проблеми економічного, політичного і культурного розвитку держави. Метою цієї статті є соціологічне вивчення динаміки базових цінностей молоді Республіки Білорусь віком 18–30 років.

Під базовими цінностями розуміються основні життєві смисли, що ними індивіди, залучені до різних форм соціальної активності, керуються у своєму повсякденному житті, смисли, які істотною мірою визначають ставлення індивідів до дійсності, що їх оточує, і детермінують основні моделі соціальної поведінки [1, с. 12]. У загальному вигляді поняття “цінність” було об'єктом інтересу філософів, соціологів, психологів, культурологів, що дістало відображення у різних концепціях і теоріях цінностей. Неабиякий внесок у вивчення цінностей зробили Дж.Дьюї, Р.Лотце, В.Віндельбанд,

Г.Рікерт, М.Вебер, Т.Парсонс, М.Шелер, Н.Гартман, В.А.Томас, Ф.Знанецький, М.Рокич, К.Клакгон, Ф.Клакгон, Ф.Стродтбек, Р.Інглгарт, С.Шварц та ін. Серед радянських і пострадянських учених це проблемне поле вивчали А.Андреєнкова, Є.Бабосов, Л.Беляєва, Н.Блинов, О.Вардомацький, А.Данилов, О.Здравомислов, М.Лапін, С.Лаптенко, Д.Леонтьєв, В.Лісовський, Л.Новікова, Д.Ротман, Л.Титаренко, В.Хмелько, В.Ядов та ін.

Аналіз динаміки базових цінностей молоді Білорусі здійснено на підставі даних двох загальнонаціональних соціологічних опитувань¹. В ієрархії ціннісних пріоритетів у білоруської молоді традиційно домінує сім'я. Крім того, частка молодих людей, які вважають, що сім'я посідає конче важливе місце в їхньому житті, збільшилася із 76% (2000) до 84% (2006).

Як показало соціологічне дослідження 2000 року, молоді люди вважають, що для щасливого сімейного життя необхідні передусім взаємна повага (82%), порозуміння і терпіння (78%), а також наявність дітей (75%). При цьому більшість респондентів вважають, що і жінці (61% у 2000-му, 78% у 2006-му), і чоловікові (58% у 2000-му, 73% у 2006-му) необхідно мати дітей, щоб виконати своє призначення. Наступну за значимістю групу цінностей (63–67%) утворюють такі, як подружня вірність, гармонійні сексуальні стосунки, готовність обговорювати разом проблеми, що виникають. Третю групу становлять цінності, що їх найважливішими називають 34–49% молодих людей Білорусі: наявність гарного житла і можливість жити окремо від батьків, високий дохід, спільне ведення домашнього господарства, наявність спільних інтересів і можливість проводити багато часу разом. Малозначимими (менш як 10%) для сімейного життя вважаються єдність соціального й етнічного походження, а також єдність релігійної віри та політичних поглядів.

Зміни, що відбуваються в суспільстві, чималою мірою позначаються і на сімейних функціях, виконуваних чоловіками й жінками. У зв'язку з цим можна зазначити, що молода генерація цінує сучасну модель сім'ї, в якій переважають рівноправні гендерні відносини. Крім того, частка осіб, котрі вважають, що єдиний вихід для жінки бути незалежною — мати роботу, збільшилася приблизно вдвічі (20% у 2000 році проти 36% у 2006-му).

Однією з головних функцій сім'ї є соціалізація її членів, виховання їх відповідно до прийнятих у суспільстві норм. Як показало соціологічне дослідження 2000 року, основними якостями, розвиток яких у дітей обов'язково має заохочуватися вдома, є працьовитість (85%), почуття відповідальності (75%), толерантність і повага до інших людей (68%). Близько половини молодих людей Білорусі передусім бажають бачити своїх дітей добре вихованими (67%), рішучими й наполегливими (54%); третина — незалежними (39%) і приблизно стільки ж — слухняними (31%), а ще бережливими й економними (39%). Найменш популярними якостями виявилися безкорисливість (19%), уява (16%) і релігійність (6%).

¹ Перше соціологічне дослідження проводилося в рамках проекту "Європейські цінності" у 2000 році за національною репрезентативною вибіркою, друге — у 2006 році за тією самою методикою Центром соціологічних і політичних досліджень БДУ за участю автора. (Керівник проекту — професор Д.Ротман.)

Ще однією базовою цінністю є робота. Як показали дані соціологічних досліджень, частка молодих людей, які вважають, що робота посідає дуже важливе місце в їхньому житті, збільшилася від 48% (2000) до 60% (2006).

У життєвому самовизначенні молоді важливу роль відіграє її залученість у трудову діяльність, тому для визначення особливостей ціннісних орієнтацій у трудовій сфері суттєвого значення набуває мотивація вибору місця роботи. У перебігу соціологічного дослідження 2000 року респонденти оцінювали важливість 17 характеристик роботи (рис. 1).

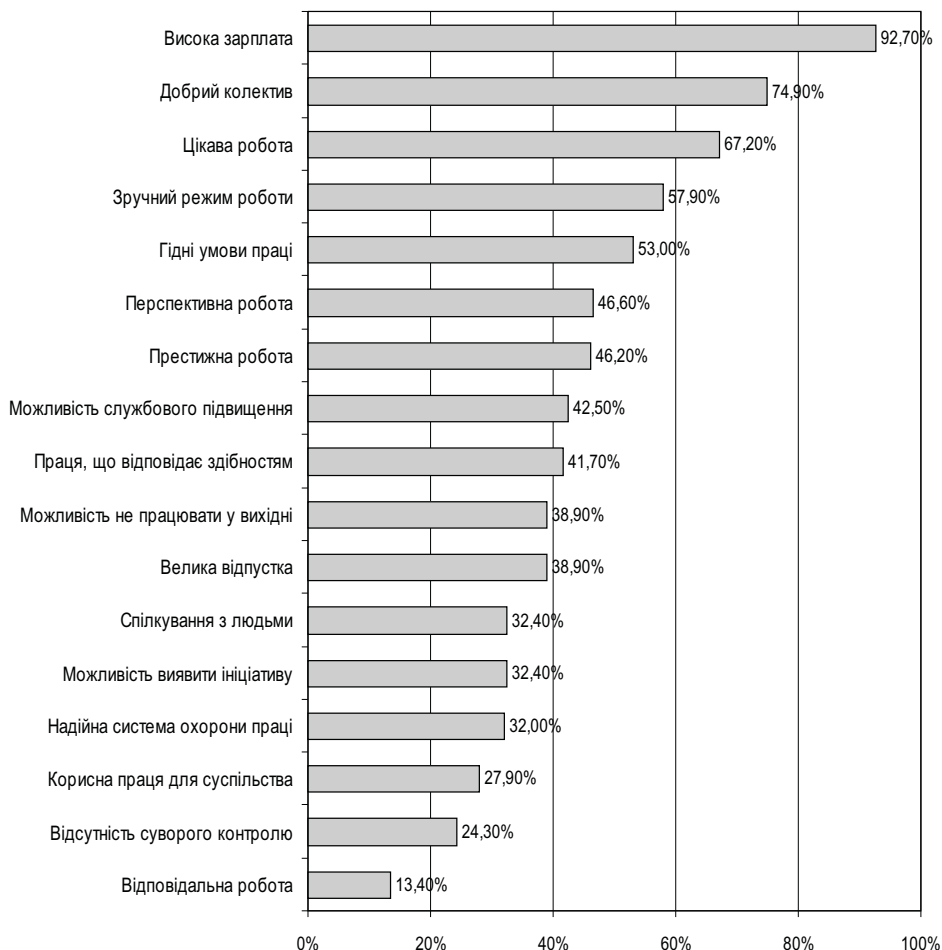

Рис. 1. Значимість мотивів праці для молоді Білорусі

Примітка. Сума відповідей тут і далі в таблицях і графіках менша за 100%, оскільки не враховано тих, хто утримувався від відповіді.

Ранжування виокремлених характеристик показало, що перше місце незаперечно посідає “висока заробітна плата”. Далі за важливістю в оцінках роботи йдуть “добрий колектив” і “цікава робота”. Приблизно на одному рівні значимості для молодих людей Білорусі перебувають “зручний режим

роботи” і “гідні умови праці”. Для молоді неабияке значення має можливість не працювати у вихідні дні й мати велику відпустку. Важливо зазначити, що до основних цінностей праці молоді люди також відносять можливості самореалізації, кар’єрного росту, вияву ініціативи. Білоруська молодь зацікавлена у престижній роботі, що відповідає їхнім здібностям.

Таким чином, система ціннісних орієнтацій молоді Білорусі у мотивації трудової діяльності поєднує риси, властиві національній ментальності білорусів (колективізм); характеристики, зумовлені сучасною економічною ситуацією в країні (коли на перший план виходить цінність високої заробітної плати); демократичні цінності (пріоритет цікавої, престижної роботи із можливостями кар’єрного росту, самореалізація, вияв ініціативи).

Крім того, частка молодих людей, які вважають, що для повної реалізації своїх здібностей необхідно мати роботу, збільшилася приблизно на 15%; тих, хто вважає, що робота — обов’язок кожного стосовно суспільства, — майже на 16%; а тих, хто певен, що робота завжди має бути на першому місці, навіть якщо залишається менше вільного часу, — також майже на 16% (табл. 1). Ці тенденції свідчать про зростання важливості й цінності праці у молоді.

Таблиця 1

Динаміка оцінок молоддю суджень стосовно роботи, %

Судження стосовно роботи	Згоден		Ані те, ані те		Не згоден	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Щоб цілком реалізувати свої здібності, необхідно мати роботу	66,8	81,1	7,7	3,6	22,6	13,0
Це принизливо — отримувати гроші, яких не заробив	40,5	39,3	17,4	16,9	35,3	33,5
Люди, які не працюють, стають ледащими	54,7	63,0	9,3	7,5	33,6	21,4
Робота — це обов’язок кожного стосовно суспільства	43,7	59,4	15,0	15,6	37,3	20,7
Людей не треба примушувати працювати, якщо вони не хочуть	59,9	50,3	10,1	13,0	26,7	29,9
Робота завжди має бути на першому місці, навіть якщо залишається менше вільного часу	19,5	34,1	10,5	14,3	64,7	44,8

Потреба у спілкуванні, дружбі — одна із базових потреб кожної людини, про що свідчить збільшення її значимості: частка молодих людей, які вважають, що друзі посідають конче важливе місце в їхньому житті, збільшилася за період спостережень від 40% (2000) до 56% (2006). Зростає також роль дозвілля як своєрідної форми втілення свободи (рис. 2). Це пов’язане, з одного боку, із можливістю звільнитися від соціальної регламентації, обов’язків і відповідальності, а з іншого боку — із прагненням знайти нішу для вільної самореалізації та самоідентифікації [2, с. 191].

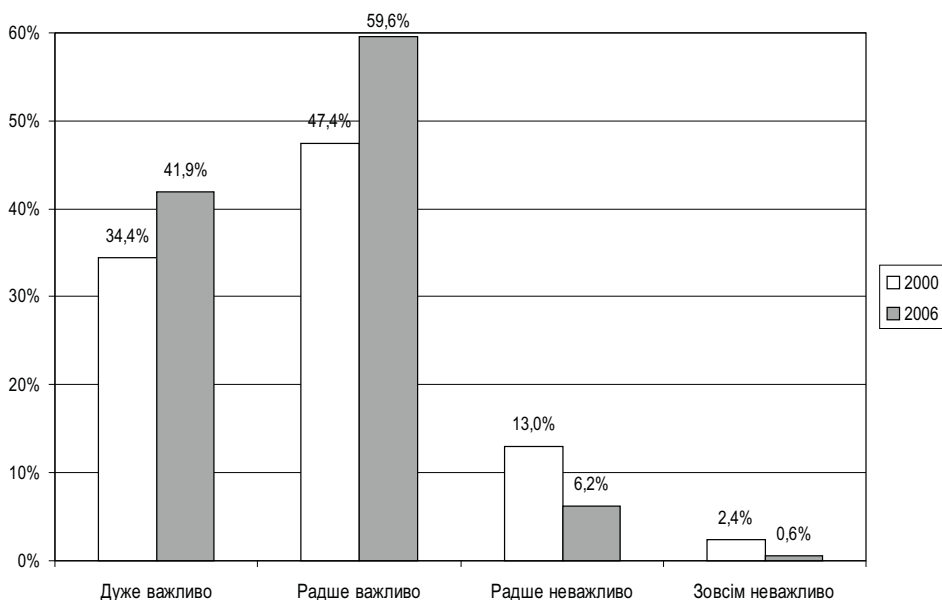

Рис. 2. Динаміка важливості дозвілля для молоді Білорусі

Однією із базових цінностей, властивих усім суспільствам, хоча й різною мірою, є релігія. Попри те, що цінність релігії для молодих білорусів не така висока, як значимість сім'ї та роботи, частка тих, хто вважає, що релігія посідає дуже важливе місце в їхньому житті, збільшилася приблизно втричі: із 5% у 2000 році до 16% у 2006-му; а тих, хто відводить їй радше важливе місце — із 27% у 2000-му до 36% 2006 року.

Щоб якомога повніше й точніше уявити ставлення молоді Республіки Білорусь до релігії, необхідно розглянути три основні елементи релігійності населення (релігійна віра; належність до тієї чи тієї конфесії; певна культова поведінка). Перший критерій — самоідентифікація молодих людей. Від 2000-го до 2006 року спостерігається зростання релігійності серед представників білоруської молоді із 51% до 66% відповідно. Щодо конфесійної самоідентифікації склалося таке співвідношення чисельності представників християнських конфесій серед віруючої білоруської молоді: до православних відносили себе 80% у 2000-му і 83% у 2006 році; до католиків — 12% у 2000-му і 15% у 2006-му; а до протестантів — 0,8% у 2000-му і 1% у 2006 році. До основних, найбільш явних форм культової поведінки належать відвідування богослужінь та участь у справлянні релігійних обрядів. Так, у 2000 році 9% віруючих серед білоруської молоді регулярно відвідували богослужіння, а 2006-го частка їх зросла до 26%. Іноді (переважно на релігійні свята) відвідували церкву 59% у 2000-му і 63% у 2006 році, а 32% у 2000-му і 11% у 2006-му ніколи не брали участі й не відвідували богослужіння. Отже, понад половину молодих людей, які ідентифікують себе як віруючі, не ходять до церкви і не справляють обрядів регулярно. Проте за минулі шість років значно (утричі) зросла частка тих, хто регулярно ходить до церкви, і

приблизно настільки ж (утричі) зменшилася частка тих, хто не відвідує її зовсім.

Слід зазначити, що спостерігається тенденція не лише збільшення кількості віруючих серед представників молодшої генерації, а й зростання значущості релігії в житті білоруського суспільства. Оцінюючи роль релігії, більшість (51% – 2000, 75% – 2006) молодих людей Білорусі вважають, що завдяки релігії людина задовольняє свої духовні потреби, третина з них (34% – 2000) переконана, що релігія дає сил і спокою. При цьому впродовж 6 років побільшало молодих людей, які гадають, що релігія здатна дати відповіді на питання, що стосуються сімейного життя (22% – 2000, 46% – 2006), моральних проблем і потреб людини (38% – 2000, 59% – 2006), а також соціальних проблем, актуальних для білоруського суспільства (14% – 2000, 32% – 2006). Таким чином, за сучасних умов, коли люди потребують взаєморозуміння й діалогу, релігія, виконуючи світоглядну, регулятивну, компенсаторну й інтеграційну функції, є тією силою, що допомагає молодому поколінню долучитися до культурно-історичного світу своїх предків, відчути власну співпричетність до духовної спадщини свого народу. Отже, релігія для молоді є своєрідною національною традицією.

Взаємини молодшої людини зі світом, її соціальна поведінка, її здатність і готовність приймати відповідальні рішення, що визначають її власне життя і подальший розвиток суспільства, значною мірою регулюються через причетність її до культури, до всього духовного життя суспільства з його традиційними та змінюваними з плином часу цінностями [3, с. 96]. Для аналізу моральних цінностей молоді за результатами соціологічного дослідження 2000 року був зроблений аналіз показників відповідей на запитання: “Як Ви вважаєте, які із названих тут дій ніколи не можна виправдати, а які завжди можна виправдати?”. Відповіді респондентів було розташовано за шкалою від 1 – “ніколи не можна виправдати” до 10 – “завжди можна виправдати”. Якщо оцінювати рівень моральної свідомості за критерієм морального виправдання певних учинків, то молодь Білорусі має схильність до виправдання розлучень, евтаназії, абортів (рис. 3). Найбільш неприйнятним і не виправданим, на думку молоді, є вживання наркотиків, крадіжка автомобіля для розваги, наукові експерименти з людськими ембріонами, керування автомобілем у нетверезому стані, політичне убивство (рис. 3), що свідчить про негативне ставлення молодшої генерації до вчинків і дій, що можуть бути пов’язані з негативними наслідками для інших людей, а також становити загрозу для їхнього власного життя.

Політика як одна із базових цінностей посідає далеко не перше місце у системі аксіологічних пріоритетів молодих білорусів. Проте значимість цієї цінності зростає: у 2000 році приблизно третина (28%) молодих людей, які мають право участі у виборах, зазначали, що політичні проблеми посідають важливе місце в їхньому житті, а 2006-го – вже 47%.

Важливо наголосити, що більшість представників молодшої генерації Білорусі у своїх преференціях зорієнтовані на демократичні цінності, майже три чверті (75% у 2000-му) з-поміж них вважають, що суспільство має перетворюватися, прямувати до демократії шляхом поступових реформ, уникаючи революційних, радикальних нововведень. При цьому приблизно тре-

тина респондентів вважають, що в демократії, можливо, є свої проблеми, але вона краща за будь-яку іншу форму правління; що за демократії “економічна система працює добре”; зрештою, що демократія як політична система в змозі підтримувати порядок. Разом із цим спостерігається тенденція зростання задоволеності тим, як розвивається демократія в Республіці Білорусь: із 17% у 2000-му до 35% 2006-го.

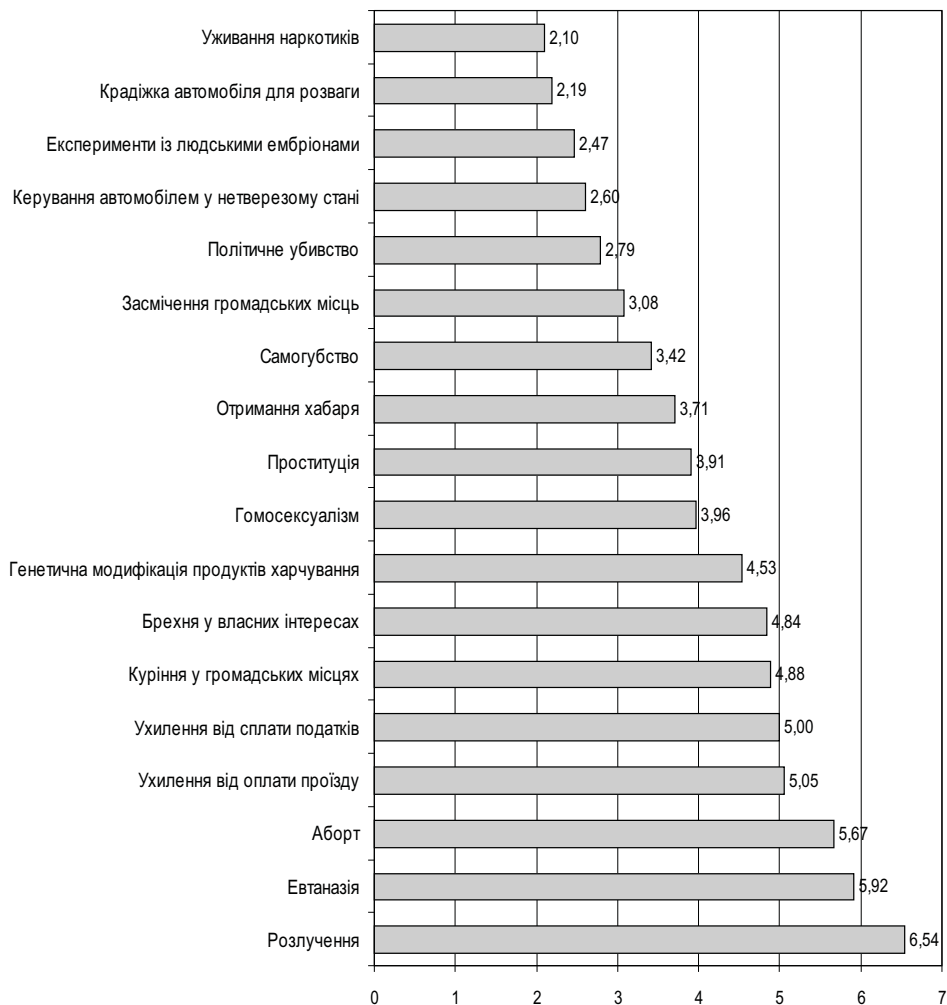

Рис. 3. Ранжування моральних оцінок актуальних явищ (% осіб, готових виправдати дане явище)

Збереження і зміцнення здоров'я є важливою складовою (86% у 2006-му) системи базових цінностей молоді. Малорухливий спосіб життя, велике інформаційне навантаження, поширення шкідливих звичок, неправильне харчування негативно позначаються на здоров'ї молодого покоління. Незважаючи на те, що молоді люди відзначають здоров'я як пріоритетну цін-

ність, самі вони не виявляють належної активності у цьому плані, зокрема, зовсім незначна частка молоді (3% у 2000 році) перебувала у спортивних товариствах; лише третина з них регулярно займалися фізичною культурою і спортом, більшість робили це нерегулярно, а 14% молодих людей взагалі не займалися спортом.

Одним із суттєвих чинників, що впливають на здоров'я населення, є стан навколишнього середовища. Аварія на ядерному реакторі Чорнобильської АЕС, що трапилася 20 років тому, будучи найбільшою техногенною катастрофою, завдала серйозних збитків здоров'ю людей, промисловості, сільському господарству, соціальній сфері передусім таких країн, як Україна, Білорусь та Росія.

Таблиця 2

**Динаміка оцінок молоддю суджень
стосовно навколишнього середовища, %**

Судження стосовно докiлля	Цiлком згоден		Радше згоден		Радше не згоден		Зовсiм не згоден	
	2000	2006	2000	2006	2000	2006	2000	2006
Я вiддавав би частину своїх грошей, якби був упевнений, що вони витрачатимуться на захист докiлля	21,1	25,0	38,9	26,3	23,1	22,7	14,2	14,0
Я погодився б зi збiльшенням податкiв, якби знав, що бiльше грошей витрачатиметься на захист навколишнього середовища	14,2	14,9	35,6	23,1	29,6	29,5	17,4	21,1
Уряд має захищати навколишнє середовище, не витрачаючи при цьому моiх грошей	38,5	34,1	24,7	24,4	23,9	22,4	8,9	5,2

Для Білорусі наслідки чорнобильської катастрофи виявилися загальнонаціональною проблемою. При цьому, як видно із таблиці 2, у поглядах молодих людей стосовно виділення своїх грошей на захист навколишнього середовища немає єдиної думки.

Як засвідчили дані соціологічних досліджень, приблизно чверть молодих людей вважають, що, лише змінюючи своє життя кардинальним чином, можна багато чого досягти, і серед можливих змін найбільш позитивно оцінюються такі: “приділяти дедалі більшу увагу розвитку особистості” (87% – 2000, 90% – 2006), “розвиток нових технологій” (83% – 2000, 87% – 2006), “зростання довіри до влади” (64% – 2000, 71% – 2006), “спосіб життя має ставати дедалі простішим і природнішим” (67% – 2000, 79% – 2006).

Отже, аналіз даних соціологічних досліджень доводить, що рангова структура базових цінностей молоді не змінилася, проте значимість базових цінностей назагал збільшилася. При цьому ієрархія базових цінностей молоді Білорусі не позбавлена суперечливості в тому, що стосується важливості духовно-моральних, сімейних цінностей і цінності праці, які свідчать про соціально-культурну наступність генерацій, і водночас суто прагматичних, матеріальних цінностей. Такий суперечливий характер базових цінностей загалом співвідноситься із курсом, за яким відбувалися зміни у білоруському суспільстві. Молоді люди формують свою систему й ієрархію цінностей, обираючи найсуттєвіші й найефективніші для досягнення життєвого успіху, в їхньому розумінні, пріоритети, поєднуючи і синтезуючи традиційні та модерні цінності.

Література

1. Базовые ценности россиян: Социальные установки. Жизненные стратегии. Символы. Мифы / Под ред. А.Рябова, Е.Курбангалеевой. — М., 2003.
2. *Сидоренко С.Ф.* Структура свободного времени подростков Беларуси // Актуальные проблемы современного белорусского общества: социологический аспект / Под ред. Д.Ротмана, А.Данилова. — Минск, 2005. — С. 191–198.
3. Динамика ценностных ориентаций молодежи в трансформирующемся обществе / Под ред. Е.Бабосова. — Минск, 2001.